

GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ'NE BAKIŞ (1988-2001)

Nevin SORGUÇ (*)

Özet: GAP Ana Planı'nın ilk aşamasında öngörülen sulama ve enerji amaçlı baraj ve hidroelektrik santral inşaatlarında, enerji üretimi ve dağıtımını açısından program hedeflerine ulaşılmıştır. Ancak, tarımsal sulamalarda, baraj ve şebeke yatırımları ile su kaynaklarını geliştirmeye yönelik münferit projelerde plan hedeflerine ulaşamamıştır. Gerçekleşme oranı, enerji projelerinde yüzde 64 iken, sulama projelerinde bu oran, ancak yüzde 12 olabilmektedir.

Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Mardin, Siirt, Şanlıurfa, Şırnak ve Kilis illerini kapsayan Güneydoğu Anadolu Bölgesi, ülkemizin en büyük projesi olan Güneydoğu Anadolu Projesi de bu illeri kapsadığından, "GAP Bölgesi" olarak anılmaktadır.

Güneyde Suriye, güneydoğuda ise Irak'la sınırı bulunan bu Bölge'nin yüzölçümü 75.561 km² olup, 1997 yılı nüfus tespitine göre nüfusu 6.128.973'dür. Ülke topraklarının yüzde 9,69'u, nüfusun da yüzde 9,75'i bu bölgede bulunmaktadır. Ülke genelinde de Bölgede de km² başına 81 kişi düşmektedir. Ortalama yıllık nüfus artış hızı Bölge'de yüzde 2,42, ülke genelinde ise yüzde 1,51 olup, Bölge'nin yıllık nüfus artış hızı ülke ortalamasından yüksektir.

Türkiye'deki 8,5 milyon hektar sulanabilir arazinin yüzde 20'si Aşağı Fırat ve Dicle Havzalarındaki geniş ovalardan oluşan GAP Bölgesi'nde bulunmaktadır.

Bölge'nin su kaynaklarının geliştirilmesi ile sulamaların sağlayacağı sosyo-ekonomik değişimin büyüklüğü, bu değişimi bir bölgesel kalkınma projesi çerçevesinde ve bütüncül bir yaklaşımla ele alma gereğini ortaya çıkarmıştır. Bu gerekçe ile, 1988 yılında, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı'nca başlatılan çalışmalar sonucunda GAP Ana Planı hazırlanmıştır.

GAP Ana Planı'nın ana hedefi; "Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ni tarıma dayalı ihracat bölgesi"ne dönüştürmektir.

GAP Ana Planı'nda; mali ve teknik kapasiteler dikkate alınarak, özellikle su ve toprak kaynaklarının geliştirilmesi politikalarıyla bir gelişme sürecine bağlanmıştır. Plan'da, bölgede kalkınmanın ekonomik ve sosyal alanlarda yaratacağı değişim ve istihdam, nüfus büyüklüğü ile bu nüfusun kır-kent ayırımında dağılımı saptanmıştır. Ayrıca, 1990-2000 dönemi için eğitim ve sağlık hizmetleriyle konut ve kentsel altyapı ihtiyacı makro düzeyde, yıllara göre mali kaynak ihtiyacı sektör ölçeğinde ve proje öncelikleriyle belirlenmiştir.

Güneydoğu Anadolu Projesi; Fırat ve Dicle nehirleri üzerinde yapımı öngörülen barajlar, hidroelektrik santraller ile sulama

---

(*) DPT, Sözleşmeli Personel

tesislerinin yanısıra kentsel ve kırsal altyapı, tarımsal altyapı, ulaştırma, sanayi, eğitim, sağlık, konut, turizm ve diğer sektörlerdeki yatırımları da içeren, sadece Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ni değil, tüm ülkeyi etkileyecek değişimleri de beraberinde getirecek çok yönlü bir bölgesel kalkınma projesidir.

GAP Ana Planı'nda, belirlenen hedeflere ulaşmak için dört temel strateji belirlenmiştir.

1. Su ve arazi kaynaklarını gerek sulama, gerekse kentsel ve sanayi kullanımı amaçları için geliştirmek ve yönetmek,
2. Daha iyi tarımsal işletme yönetimi, tarım uygulamaları ve bitki desenleri uygulayarak arazi kullanımını geliştirmek ve yönetmek,
3. Tarımla ilişkili ve yerel kaynaklara dayalı üretime özel ağırlık vererek imalat sanayiini teşvik etmek,
4. Yöre halkının ihtiyaçlarını daha iyi karşılamak, nitelikli insangücünü Bölge'ye cezbetmek ve Bölge'de kalmasını temin etmek için sosyal hizmetleri ve kentsel altyapıyı iyileştirmek.

GAP'ın Finansman Boyutu

Dolar olarak toplam yatırım tutarı 32 milyar dolar olan Güneydoğu Anadolu Projesi'ne (GAP) 1999 yılı sonu itibariyle 14 milyar dolar tutarında bir harcama yapılmıştır. Gerek iki İstikrar Programı dönemi geçirilmesi, gerekse dış kaynak ihtiyacının karşılanamaması nedeniyle, yatırımların nakdi gerçekleşme oranı yüzde 44 olmuştur.

Bu harcamanın büyük bir bölümü ulusal kaynaklardan karşılanmıştır. Çeşitli uluslararası finans kuruluşlarından ya GAP'a doğrudan, ya da fiziki tesislerin yapımını üstlenen firmalara kredi temin edilmesi yoluyla dış kaynak sağlanmıştır.

Dünya Bankası, bölgedeki baraj, santral ve sulama projeleri için kredi vermemiş, ancak GAP sulamalarında etkinliği artıracak ve sosyal koşulları iyileştirecek projelere kaynak sağlamıştır.

Uluslararası finans kurumlarından ABD Eximbank, Almanya-İsviçre Bankalar Konsorsiyumu, Avrupa Yatırım Bankası ile Avrupa Konseyi Sosyal Kalkınma Fonu, Alman KFW ve Commezbank ile çeşitli hükümetler ve uluslararası kalkınma kurum ve fonlarından çeşitli yardım, hibe ve krediler temin edilmiştir.

GAP Ana Planı'nda, 1990-2005 dönem sonu itibariyle belirlenen hedef ve büyüklüklere ulaşılabilmesi için, öngörülen kamu yatırımlarının finansman ihtiyacı, 2000 yılı fiyatlarıyla, 14 katrilyon 865 trilyon 753 milyar TL'dir.

GAP Kapsamındaki Başlıca Projeler

GAP kapsamında enerji ve sulama amaçlı 13 adet büyük proje ile Fırat Nehri ve kolları üzerinde 14 baraj, 11 HES; Dicle Nehri ve kolları üzerinde 8 baraj, 8 HES olmak üzere toplam 22 baraj ve 19 HES'nin yapımı planlanmıştır. Ayrıca sulama amaçlı 4 adet baraj ile enerji amaçlı 1 adet HES ve 12 adet depolamasız sulamadan oluşan münferit projeler ile hizmetler sektöründe yer alan içme ve kullanma suyu teminine yönelik olarak geliştirilen projeler de GAP kapsamında yer almaktadır. Bu projeler ve 2000 yılı itibariyle durumları aşağıda verilmektedir.

Güneydoğu Anadolu Projesi

Proje ve Üniteleri	En.Üret. (MW)	Sulama (ha)	Proje Alanı (ha)	Durum
I. FIRAT HAVZASI PROJELERİ	5.318	20.140	1.154.413	
1. Karakaya Projesi	1.800	7.354		
Karakaya Barajı ve HES	1.800	7.354		İşletmede
2. Aşağı Fırat projesi	2.450	9.024	706.281	
a. Atatürk Barajı ve HES	2.400	8.900		İşletmede
b. Şanlıurfa HES	50	124		İnşa halinde
c. Şanlıurfa Tüneli ve Sulaması			476.474	
- Şanlıurfa–Harran Sulaması			141.835	İnş.+ İşletme
- Mardin–Ceylanpınar Cazibe Sulaması			185.639	Plan+İnş.hal.
- Mardin–Ceylanpınar Pompaj Sulaması			149.000	Planlama
d. Siverek–Hilvan Pompaj Sulaması			160.105	Ön inceleme
e. Bozova Pompaj Sulaması			69.702	Plan+Kati Prj
3. Sınır Fırat Projesi	852	3.168		
a. Birecik Barajı ve HES	672	2.516		İnşa halinde
b. Karkamış Barajı ve HES	180	652		İnşa halinde
4. Suruç - Yaylak Projesi			146.450	
a. Yaylak Ova Sulaması			18.322	İnşa halinde
b. Suruç Ova Sulaması			128.128	İnşa halinde
5. Adıyaman - Kahta Projesi	195	509	77.824	
a. Çamgazi Barajı ve Sulaması			6.536	İnşa halinde
b. Gömikan Barajı ve Sulaması			7.762	İnşa halinde
c. Koçali HES ve Sulaması	40	120	21.605	Ana Plan
d. Sırımtaş Barajı ve HES	28	87		Ana Plan
e. Fatopaşa HES	22	47		Ana Plan
f. Büyükçay Barajı HES ve Sulaması	30	84	12.322	Ana Plan
g. Kahta Barajı ve HES	75	171		Ana Plan
h. Atatürk Barajı Gölünden Pompaj Sulaması			29.599	Ana Plan+İnş
6. Adıyaman – Göksu – Araban Projesi	7	43	71.598	
Çataltepe Barajı ve Gölbaşı, Abbasiye, Araban, Besni, Keysun, Kızılin, Yavuzeli, İncesu, Pazarcık Sulamaları			71.598	Plan.+Ön İnc.
Erkenek HES	7	43		Ön inceleme
7. Gaziantep Projesi			89.000	
a. Hancağız Barajı ve Sulaması			6.945	İşletmede
b. Kayacık Barajı ve Sulaması			14.746	Ana Plan
c. Kemlin Barajı ve Sulaması			1.969	Planlama
d. Belkis – Nizip Pompaj Sulaması			11.925	İnşa halinde
e. Birecik Baraj Gölü Pompaj Sulaması			53.415	Planlama

Proje ve Üniteleri	En.Üret. (MW)	Sulama (ha)	Proje Alanı (ha)	Durum
II. DİCLE HAVZASI PROJELERİ	2.172	7.244	627.743	
1. Dicle – Kralkızı Projesi	204	444	126.080	
a. Kralkızı Barajı ve HES	94	146		İşletmede
b. Dicle Barajı ve HES	110	298		İşletmede
c. Dicle Sağ Sahil Cazibe Sulaması			54.279	İnşa halinde
d. Dicle Sağ Sahil Pompaj Sulaması			71.801	İnşa Hal.+Prj
2. Batman Projesi	198	483	37.351	
a. Batman Barajı ve HES	198	483		İnş.Hal.+İşlet
b. Batman Sol Sahil Sulaması			18.758	İnşa halinde
c. Batman Sağ Sahil Cazibe Sulaması			18.593	İnşa halinde
3. Batman – Silvan Projesi	240	964	257.000	
a. Silvan Barajı ve HES	150	623		Ön inceleme
b. Kayser Barajı ve HES	90	341		Ön inceleme
c. Dicle Sol Sahil Cazibe Sulaması			200.000	Ön inceleme
d. Dicle Sol Sahil Pompaj Sulaması			57.000	Ön inceleme
4. Garzan Projesi	90	315	60.000	
a. Garzan Barajı ve HES	90	315		Ön inceleme
b. Garzan Sulaması			60.000	Ön inceleme
5. Ilısu Projesi	1.200	3.830		
Ilısu Barajı ve HES	1.200	3.830		Yat.Prog.da
6. Cizre Projesi	240	1.208	121.000	
a. Cizre Barajı ve HES	240	1.208		Yat.Prog.da
b. Nusaybin – Cizre – İdil Sulaması			89.000	Ön inceleme
c. Silopi Ovası Sulaması			32.000	Ön inceleme
III. MÜNFERİT PROJELER	14	42	89.572	
1. Fırat Havzası	14	42	63.260	
a. Nusaybin Sulaması			7.500	İşletmede
b. Çağçağ HES	14	42		İşletmede
c. Akçakale YAS Sulaması			15.000	İşletmede
d. Ceylanpınar YAS Sulaması			27.000	İşletmede
e. Hacıhıdır Projesi			2.080	İşletmede
f. Dumluca Projesi			1.860	İşletmede
g. Suruç YAS Projesi			7.000	İşletmede
h. Besni Baraj ve Sulaması			2.820	İşletmede
2. Dicle Havzası			26.312	
a. Devegeçidi Projesi			7.500	İşletmede
b. Silvan I. Ve II.Kısım Sulaması			8.790	İşletmede
c. Nerdüş Sulaması			2.740	İşletmede
d. Çınar – Göksu Projesi			3.582	İşletmede
e. Garzan – Kozluk Sulaması			3.700	İşletmede
Toplam	7.490	27.384	1.782.156	

GAP kapsamında bugüne kadar sulama ve enerji amaçlı 4 adet baraj, 5 adet hidroelektrik santrali, sulama amaçlı 7 adet baraj (Atatürk Barajı ve HES, Karakaya Barajı ve HES, Kralkızı Barajı ve HES, Karkamış Barajı ve HES, Çağ Çağ HES, Hancağız, Derik-Dumluca, Hacıhıdır, Devegeçidi, Çınar-Göksu, Garzan-Kozluk, Çamgazi, Barajları) ile 7 adet sulama projesi (Silvan I.ve II.Kısım, Silopi-Nerdüş, Akçakale YAS, Ceylanpınar YAS, Şanlıurfa Ovası, Nusaybin, Suruç YAS Sulamaları) tamamlanmıştır.

Yatırım programında yer alan ve GAP'ın başlıca projeleri olan sulama, enerji ve içme suyu ortak amaçlı projelerinin toplam yatırım tutarı 7,1 katrilyon TL'dir. Bu projelere 1999 yılı sonu itibarıyla 3,1 katrilyon TL. harcanmış olup, 2000 yılında 139,5 trilyon TL. ödenek tahsis edilmiştir.

a. Sulama Projeleri : GAP'ın sulama projelerinin, uygulama programında öngörüldüğü şekilde tamamlanması ile Fırat Havzasından 1.134 bin hektar ve Dicle Havzasından 628 bin hektar olmak üzere toplam 1.762 bin hektarı büyük projelerden, geri kalanı münferit projelerden olmak üzere toplam 1,8 milyon hektar alan sulu tarıma açılacaktır. Planlanan sulama alanı Türkiye genelindeki ekonomik olarak sulanabilir toplam alanın yüzde 19'udur.

GAP kapsamında bugün için sulanabilen toplam alan yaklaşık olarak, 190 bin hektarı Fırat Havzasında, 26 bin hektarı da Dicle Havzasında olmak üzere toplam 216 bin hektardır. Bugüne kadar Fırat ve Dicle Havzasında yer alan sulama potansiyelinin yüzde 12'si işletmededir. Sulama projelerinin yüzde 9'u daha inşa halinde olup, yüzde 22'si ihale programında, yüzde 21'inin de projesi hazırdır. Hazırlık

aşamasındaki diğer projeler ise yüzde 36'dır.

2000 Yılı Yatırım Programında yer alan Fırat Havzasındaki projeler tamamlandığında 215.880 hektar alan, Dicle Havzasındaki projeler tamamlandığında ise 167.512 hektar alan daha sulamaya açılacaktır. Böylece, Fırat ve Dicle Havzasındaki toplam sulama potansiyelinin yüzde 21,8'i kullanıma alınmış olacaktır.

Kayacık Barajında bugüne kadar derivasyon tüneli ve ulaşım yolları tamamlanmıştır. Barajın fiziki gerçekleşme oranı yüzde 80'dir. Kayacık Barajı işletmeye açıldığında 13 680 hektar alanı sulayacaktır.

GAP Sulama Projelerinin yatırım tutarı 8,6 milyar dolar olup, 2000 yılı sonuna kadar yaklaşık toplam 1,5 milyar dolar harcama yapılmış olacaktır.

2000 Yılı Yatırım Programında bulunan GAP sulama projelerinin (14 adet) toplam yatırım tutarı 3,1 katrilyon TL. olup, 1999 yılı sonu itibarıyla 815 trilyon TL. harcanmıştır. Bu projelere 2000 yılı için 40,7 trilyon TL. ödenek tahsis edilmiştir.

b. Enerji Projeleri : GAP'ın enerji projelerinin uygulama programında öngörüldüğü şekilde tamamlanması sonucu Fırat Havzasında 5.318 MW kurulu güç kapasitesiyle yılda ortalama 20.140 GWh/yıl ve Dicle Havzasından 2.172 MW kurulu güç kapasitesiyle yılda ortalama 7.244 GWh/yıl olmak üzere toplam 7.490 MW kurulu güç kapasitesiyle yılda ortalama 27.384 GWh/yıl enerji üretilecektir. Bu, Türkiye'nin ekonomik olarak gerçekleştirilebilir elektrik enerjisi potansiyelinin yüzde 22'sine denktir.

GAP'ın enerji projelerinin yüzde 64'ü tamamlanmış, işletmede, yüzde 10'unun

yatırımı sürmekte, yüzde 29'unun projesi hazır ve yüzde 7'si ise planlama aşamasındadır.

Tamamlanan Karakaya, Atatürk, Kralkızı ve Karkamış Barajları hidroelektrik santrallerinden 15 Ağustos 2000 tarihi itibarıyla toplam 169,05 milyar kwh enerji elde edilmiştir.

Karkamış Barajı ve hidroelektrik santrali, anahtar teslimi esasına göre gerçekleştirilmekte olup, 192 milyon dolar tutarındaki yatırım maliyetinin tamamı Avusturya Konsorsiyumu tarafından karşılanmaktadır. Baraj'da 15.10.1999 tarihinde su tutulmaya, 15 Aralık 1999 tarihinde de ilk iki birimde ticari elektrik enerjisi üretimine başlanmış ve 15 Mayıs 2000 tarihi itibarıyla altı birimde ticari üretime geçilmiştir. 15 Ağustos 2000 tarihi itibarıyla Karkamış Barajında toplam 224,50 milyon kwh enerji üretilmiştir.

Kralkızı Barajı'nda Kasım 1999'dan itibaren üretime başlanmış olup 15 Ağustos 2000 tarihi itibarıyla toplam 112,21 milyon kwh enerji üretilmiştir.

Dicle Barajı'nda 25 Ekim 1997 tarihinde su tutulmaya başlanmış, Aralık 1999'da da enerji santralinde deneme üretimine geçilmiştir.

Batman Barajı'nda da su tutulmaya başlanmıştır. Enerji santralının montaj çalışmaları devam etmektedir.

Yap-İşlet-Devret Modeli ile gerçekleştirilmekte olan Birecik Barajı için 1,5 milyar dolar eşdeğerinde finansman katkısı sağlanmıştır. Baraj'da 2 Kasım 1999 tarihinde su tutulmaya başlanmıştır. İnşaat işlerinin yüzde 99,2'si, proje işlerinin yüzde 97,1'i ve hidroelektromekanik işlerin de yüzde 95,6'sı tamamlanmıştır. Enerji ve

sulama amaçlı olan baraj, işletmeye açıldığı anda yılda 2,5 milyar kwh elektrik üretimi ile 92.700 hektar tarım arazisinin sulanması sağlanacaktır.

Bu projelerin toplam yatırım tutarı 11,4 milyar dolar olup, 2000 yılı sonu itibarıyla birikimli olarak 6 milyar doları aşan bir harcama yapılmış olacaktır.

2000 Yılı Yatırım Programındaki GAP enerji projelerinin toplam yatırım tutarı 3,7 katrilyon liradır. 1999 yılı sonu itibarıyla bu projelere 2,26 katrilyon lira harcanmış olup, 2000 yılında 75,3 trilyon lira (45 trilyon lirası Kamu Ortaklığı Fonu'ndan) ödenek tahsis edilmiştir.

c. İçmesuyu Projeleri: Fırat ve Dicle Havzasında bulunan yerleşim merkezlerinin içme, kullanma ve sanayi suyu ihtiyaçları için yılda toplam 1,6 milyar metreküp suya ihtiyaç bulunmaktadır.

GAP Bölgesi kırsal kesiminin yıllık içmesuyu ihtiyacı Dicle Nehrinden 2000 yılında 1,8 bin lt/sn.den, 2020 yılında 3,5 bin lt/sn.ye, Fırat Nehrinden ise 2000 yılında 0,8 bin lt/sn.den, 2020 yılında 1,6 bin lt/sn.ye ulaşması beklenmektedir.

Devlet Su İşleri Gn.Md.lüğü tarafından yürütülmekte olan Gaziantep Acil İçmesuyu Projesi 94,6 hm³/yıl, Diyarbakır İçmesuyu Projesi 158,6 hm³/yıl, Şanlıurfa İçmesuyu Projesi 207,8 hm³/yıl ve Kilis İçmesuyu Projesi 11,1 hm³/yıl olmak üzere toplam 472,1 hm³/yıl içmesuyu kapasitesi sağlanacaktır.

Gaziantep İçmesuyu Projesi kapsamında şehre iki ayrı kaynaktan su bağlanacaktır. Birinci proje ile Mizmilli yeraltı suyu kaynağından alınan su isale edilecektir. İkinci proje ile Çataltepe regü-

latöründen alınan su ile Kartalkaya Barajına ilave su getirilecektir.

Şanlıurfa İçmesuyu Projesi ile Atatürk Barajının Urfa tünelleri çıkışından alınacak su şehre iletilecektir.

Diyarbakır İçmesuyu Projesi ile Devegeçidi Barajındaki kirlenmenin tespit edilmesinden sonra kaynak olarak seçilen Dicle Barajından alınacak su şehre iletilecektir.

2000 Yılı Yatırım Programında GAP İçmesuyu projelerinin (4 adet) toplam yatırım tutarı 250,7 trilyon TL.'dir. Bu projelere, 1999 yılı sonu itibariyle 79,1 trilyon TL. harcama yapılmış olup, 2000 yılında 23,5 trilyon TL. ödenek tahsis edilmiştir.

GAP Ana Planı Uygulaması İçin İdari Örgütlenme

GAP'ın büyüklüğü ve çok yönlü bütüncül bir kalkınma projesi olması; yönlendirilmesi, gerçekleştirilmesi ve izlenmesini gerektirmiştir. Bu amaçla, 6 Kasım 1989 tarih ve 20334 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 388 sayılı Kanun Hükmünde Kararname çerçevesinde ve on beş yıl süreyle Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Teşkilatı kurulmuştur.

GAP Bölge Kalkınma İdaresi Teşkilatı, GAP kapsamına giren yörelerin hızla kalkındırılması, yatırımların gerçekleştirilmesi için; plan, altyapı, ruhsat, konut, sanayi, maden, tarım, enerji, ulaştırma ve diğer hizmetleri yapmak veya yaptırmak, yöre halkının eğitim düzeyini yükseltmek için gerekli tedbirleri almak veya aldirmek, kurum ve kuruluşlar arasında koordinasyonu sağlamakla görevlendirilmiştir.

GAP Bölge Kalkınma İdaresi Teşkilatı; Başbakan, GAP'tan sorumlu Devlet Bakanı,

DPT'den sorumlu Devlet Bakanı ile Bayındırlık ve İskan Bakanı'ndan oluşan GAP Yüksek Kurulu ile merkez ve taşra teşkilatlarından oluşan GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı'nı içermektedir.

GAP Bölge Kalkınma İdaresi'nin gelirleri; 388 sayılı Kanun'a göre, Bakanlar Kurulunca tespit edilen oranlarda, Kamu Ortaklığı Fonu ile Toplu Konut Fonu'ndan karşılanırken, 1997 yılından itibaren 4314 sayılı Kanun'a göre; Başbakanlık bütçesine konulan ödenekler, her türlü yardım kredi, hibe ve bağışlar ile faiz, hizmet, kira gelirleri ile diğer gelirlerden karşılanmaktadır.

GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, görevi gereği bazı projeleri doğrudan kendisi yaptığı ve uyguladığı gibi, bazı projeleri de Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü ile İller Bankası Genel Müdürlüğü'ne kaynak aktarmak sureti ile yaptırmaktadır. Ancak, 1999 yılından itibaren GAP kapsamında farklı sektörlerde yürütülmekte olan projeler, ilgili kuruluşların yıllık yatırım programında yer almakta ve proje tahsisleri bu kuruluşların bütçelerinden karşılanmaktadır.

Bakanlar Kurulu'nun Haziran 1998 tarihinde aldığı karar gereğince, Güneydoğu Anadolu Projesi'nin 2010 yılında tamamlanması için, gerekli koordinasyon ve planlamaları yapma görevi GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı'na verilmiştir.

GAP'ın Bölgeye Etkisi

Milli Gelir : GAP Ana Planı hazırlanırken, 1987-2005 yılları arasında GSYİH'nın; yıllık ortalama yüzde 6,8 hızında bir artış göstermesi varsayılmış olmasına rağmen, 1987-1998 döneminde yıllık ortalama yüzde 4,2'lük bir artış gerçekleşmiştir. Kişi başına GSYİH'da 1987-2005 döneminde yıllık ortalama yüzde 3,7 oranında bir gelişme

göstermesi varsayılmış, ancak, 1987-1998 döneminde yıllık ortalama gelişme hızı yüzde 1,4 olmuştur.

1987-1998 döneminde yıllık ortalama büyüme hızı Türkiye genelinde tarımda yüzde 1,8, sanayide yüzde 5,2 iken, GAP Bölgesinde, tarımda yüzde 5,1, sanayide de yüzde 4,6 olmuştur. Bölgenin tarım sektöründeki büyüme hızı Türkiye ortalamasının çok üzerindedir.

1987-1998 döneminde Bölge illerinden Şanlıurfa, Diyarbakır, ve Adıyaman illerinde tarımda yıllık ortalama büyüme hızı, Şanlıurfa ve Adıyaman illerinde de yıllık ortalama sanayi büyüme hızı Türkiye ortalamasının üzerindedir.

Bölgede 1987-1998 döneminde, Şanlıurfa ve Adıyaman ilinde hem sanayi

hem tarımda, Diyarbakır ilinde de tarımda Türkiye ortalamasının üzerinde bir gelişme olmuştur. Gaziantep ili sanayide Türkiye ortalamasına eşit bir gelişme göstermiştir (Bölgede Batman, Şırnak ve Kilis illeri sonradan il olduklarından, 1987-1998 dönemi için bu illere yönelik yorum yapılmamıştır.)

Bölge'nin sulu tarıma açılmasıyla birlikte, Bölge'nin Türkiye sanayii katma değeri içindeki payı yüzde 2'den yüzde 4'e yükselmiştir.

Sanayi: GAP Bölgesi'nde Diyarbakır, Gaziantep (2 adet), Mardin ve Şanlıurfa illerinde faal olarak 5 adet Organize Sanayi Bölgesi (OSB) ile bu OSB'ler içinde toplam 543 fabrika bulunmakta ve 34.400 kişi çalışmaktadır. Bölgede 10 adet OSB'nin de yapımı sürmektedir.

GAP İllerinde 1987-1998 Döneminde GSYİH'nın Ana Sektörlerde Yıllık Ortalama Büyüme Hızı (%)

(1987 yılı üretici fiyatlarıyla)

İller	1987 - 1998			
	Tarım	Sanayi	Hizmetler	Toplam
Adıyaman	3,2	5,8	3,5	4,0
Batman *	3,0	-0,4	8,4	3,1
Diyarbakır	6,0	1,9	2,3	3,1
Gaziantep	-2,6	5,2	3,0	2,7
Kilis **	-27,6	3,3	10,9	-3,8
Mardin	0,8	-0,6	2,1	1,4
Siirt	-8,0	-10,7	-4,9	-7,8
Şanlıurfa	9,8	25,3	3,7	8,3
Şırnak*	12,4	0,4	12,7	12,0
Güney Doğu Anadolu Böl.	5,1	4,6	3,6	4,2
Türkiye	1,8	5,2	4,2	4,1

Not: Siirt İlinde değerlerin eksi değerde olması; Siirt'in ilçeleri olan Batman ve Şırnak'ın 1990 yılında il olmasından kaynaklanmaktadır.

* Yeni il olması nedeniyle 1991-1998 dönemini kapsamaktadır.

** Yeni il olması nedeniyle 1996-1998 dönemini kapsamaktadır.

Kaynak: DPT Çalışmaları

Bölge'de Batman (1), Diyarbakır (6), Gaziantep (6), Mardin (1), Siirt (1) ve Şanlıurfa (3) illerinde toplam 18 adet Küçük Sanayi Sitesi (KSS) tamamlanmıştır. Bu KSS'lerde toplam 5.514 iş yerinde yaklaşık 33.000 kişiye istihdam olanağı yaratılmıştır. Ayrıca, 4.527 iş yeri içeren 19 adet KSS'nin yapımı da devam etmektedir. Bu KSS'lerin açılmasıyla yaklaşık 27.000 kişiye daha istihdam olanağı yaratılmış olacaktır.

GAP Bölgesi'nde biri Mardin'de, diğeri de Gaziantep'te olmak üzere iki Serbest Bölge kurulmuştur.

Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Mardin, Siirt ve Şanlıurfa'da bulunan bulunan 7 adet stol havaalanına ek olarak Şanlıurfa'da GAP Uluslararası havaalanı inşaatı sürmektedir.

Ülke genelinde verilen devlet yardımlarına ek olarak Bölge için özel devlet yardımları uygulanmaktadır.

Toplumsal Yaklaşım: GAP Bölgesi'nin sosyal yapısına ve sorunlarına çözüm amacıyla sürdürülebilir kalkınmaya yönelik GAP Sosyal Eylem Planı hazırlanmıştır.

Sosyal Eylem Planı çerçevesinde; GAP Bölgesi'nde yatırım yapmak isteyen yerli ve yabancı yatırımcıya danışmanlık hizmeti vermek amacıyla, Adıyaman, Diyarbakır, Gaziantep, Mardin ve Şanlıurfa illerinde Girişimci Destekleme ve Yönlendirme Merkezleri (GİDEM) açılmıştır.

Bölge'de kadının statüsünün yükseltilmesi ve kalkınma sürecine entegrasyonu amacıyla Adıyaman (1), Batman (2), Gaziantep (1), Kilis (1), Mardin (5), Siirt (4), Şanlıurfa (3) ve Şırnak (5) illerinde toplam 22 adet Çok Amaçlı Toplum Merkezleri (ÇATOM) kurulmuştur.

GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı'nca yürütülmekte olan diğer projeler ise;

- Tarım ve Ormanlık Projeleri;
  - Sulama Kanallarındaki Suyun Regülasyonu ve İşletilmesi İle Su Tasarrufu Sağlayan Sulama Metod ve Teknolojileri,
  - Sulama Dışı Alanlarda Yürütülen Gelir Getirici Faaliyetler,
  - GAP Bölgesi'ndeki Sulama Sistemlerinin İşletme, Bakım ve Yönetimi (MOM) Projeleri,
  - Tarımsal Araştırma ve Geliştirme Projeleri,
  - GAP Bölgesi'nde Tarımsal Mekanizasyon İhtiyaçları Etüdü,
  - Ağaçlandırma ve Erozyon Kontrolü,
  - Sözleşmeli Hayvancılık Projesi,
  - Yeni Sulama Metod ve Teknolojilerinin Tanıtılması ve Demonstrasyonlarının Kurulması,
- Birecik Barajı'ndan Etkilenecek Nüfusun Yeniden Yerleşimi, İstihdamı ve Ekonomik Yatırımları İçin Planlama ve Uygulama (Halfeti Projesi),
- Ilısu Barajı'ndan Etkilenecek Nüfusunun Yeniden Yerleşimi, İstihdamı ve Sosyo-Ekonomik Yatırımları İçin Destek,
- Diyarbakır Kentinde Sokakta Çalışan Çocukların Rehabilitasyonu,

- Gençten Gence Sosyal Gelişim,
- Türkiye'de Sıtma Birimlerinin Güçlendirilmesi,
- Kırsal Alanlarda Okul Servis Hizmetleri Uygulaması ve Eğitim Kurumlarının Güçlendirilmesi,
- Kentsel Enformel Sektörde İstihdam ve İş Potansiyelinin Artırılması,
- Türkiye'de Sıtma Birimlerinin Ulusal Kapasitesinin Güçlendirilmesi,
- Köye Dönüş ve Rehabilitasyon,
- Çevre,
- Fiziksel ve Mekansal Gelişme,
- Araştırma Projeleridir.

Bu projelerin yanı sıra GAP İdaresi Başkanlığı'nın uluslararası kuruluşlarla yürüttüğü projeler, kırsal kalkınma projeleri ile fiziksel ve mekansal gelişime, altyapı, çevre, kültür ve turizme yönelik projeleri de bulunmaktadır.

Sonuç

GAP Ana Planı'nın uygulamasının ilk aşamasında, enerji amaçlı baraj ve hidroelektrik santral inşaatları, enerji üretimi ve dağıtımını açısından program hedeflerine ulaşılmıştır. Ancak, ana amaç olan tarımsal sulamalarda, baraj ve şebeke yatırımları ile su kaynaklarını geliştirmeye yönelik münferit projelerde plan hedeflerine ulaşılamamıştır. Gerçekleşme oranı, enerji projelerinde yüzde 64 iken, sulama projelerinde bu oran ancak yüzde 12 olabilmıştır.

Kaynak yetersizliği nedeniyle, gecik-

meli olarak devam etmekte olan GAP projeleri için, bugüne kadar yıllık ortalama 350 milyon dolar tahsis edilebilmiştir. Proje'nin 2010 yılında tümleşik olarak tamamlanabilmesi için yılda ortalama 1,6 milyar dolar kaynak gerekmektedir. Bunun sadece 800 milyon doları DSİ Gn. Md.lüğü'nün ihtiyacıdır.

GAP yatırımlarının 2010 yılında tamamlanabilmesi için, kamu yatırımlarına tahsis edilen ödenek tutarlarının, kısıtlı bütçe olanakları içerisinde artırılması mümkün olamamaktadır. Bu nedenle Proje'nin zamanında tamamlanabilmesi için yeni finansman kaynakları bulunmalıdır.

GAP Ana Planı'ndaki eğitim ve sağlık hedeflerine yaklaşılmasına rağmen, hızla değişen dünya ve ülke koşulları çerçevesinde ihtiyaçların gerisinde kalınmıştır. Başta eğitim, sağlık gibi sosyal konularda yeni bir politika ve strateji oluşturulup biran önce uygulamaya konulması gerekmektedir.

GAP'taki tarımsal üretim artışı, Bölge'deki sanayiye sürükleyici nedenlerden biri olmuştur.

Değişen dünya ve ülke koşulları, ödenek yetersizliği gibi nedenlerle geciken GAP Projesi'nin, Bakanlar Kurulu'nun Haziran 1998 tarihinde aldığı karar gereğince 2010 yılında tamamlanması için, GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı'nca yürütülmekte olan, Bütünleştirilmiş GAP Ana Planı'nın gözden geçirilmesi çalışmaları sürmektedir.

Dünyanın en büyük ve kapsamlı bölgesel gelişme projesi olan Güneydoğu Anadolu Projesi, sosyo-ekonomik özellikleri ve uygulamaları ile dünya ülkelerinin ilgi odağı olmaya devam etmektedir.

GAP Projesi, çeşitli ülkelerde uygulanmakta olan bölgesel kalkınma projelerine örnek olmakta ve Türkiye genelinde de, bölgesel gelişmişlik farkının ortadan kaldırılması için uygulanacak ve uygulanmakta olan diğer projelere ışık tutmakta olan büyük bir fikir olduğu her an akılda tutulmalıdır.

Kaynaklar

Güneydoğu Anadolu Projesi Ana Plan Çalışması-Ana Plan Nihai Raporu, DPT - Nippon

Koei Co. Ltd., Yüksel Proje A.Ş. Ortak Girişimi, Nisan 1989.

Güneydoğu Anadolu Projesi'nde Son Durum (Haziran 2000), GAP İdaresi Başkanlığı.

GAP'ta DSİ Genel Müdürlüğü Tarafından Yürütülen Çalışmalarla İlgili Durum Raporu (Ağustos 2000), GAP İdaresi Başkanlığı.

1998 Yılı Faaliyet Raporu, GAP İdaresi Başkanlığı, Ankara,1999

Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Verileri, DİE Başkanlığı.

